

بررسی اثربخشی آموزش مثبت نگری

در افزایش امید به زندگی زنان بدون همسر شهر اهواز؛ با تأکید بر قرآن
ندا عبادی* / علینقی فقیهی**

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی اثربخشی آموزش مثبت نگری در افزایش امید به زندگی زنان بدون همسر شهر اهواز پرداخته است. نمونه آماری پژوهش ۵۰ نفر بود که به روش تصادفی خوشای و تصادفی ساده انتخاب شده و به دو گروه آزمایش و شاهد تقسیم گردید. برای گردآوری داده‌ها، از پرسشنامه امیدواری میلر استفاده شد که ضریب پایایی آن به شیوه آلفای کرونباخ ($\alpha=0.91$) محاسبه گردید. برای تعزیز و تحلیل داده‌های آزمون، از روش آماری تحلیل کواریانس یک متغیر استفاده گردید. سطح معناداری برای تأیید فرضیه پژوهش $a=0.05$ در نظر گرفته شد. یافته‌های پژوهش نشان دهد که، کاربرد مثبت نگری با تأکید بر آیات قرآن بر افزایش امید به زندگی زنان بدون همسر شهر اهواز مؤثر بوده ($P=0.0001$) و تأثیر آموزش مورد نظر، با توجه به نتایج آزمون پیگیری، از ثبات لازم برخوردار بوده است.

کلیدواژه‌ها: مثبت‌اندیشی، خوشبینی، مثبت‌نگری، امیدواری.

* کارشناس ارشد مشاوره، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان، دریافت: ۸۹/۳/۱ - پذیرش: ۸۹/۴/۷

an-faghihi@qom.ac.ir

** استادیار دانشگاه قم

مقدمه

درباره روان شناسی اسلامی، به ویژه روان درمانگری از دیدگاه قرآن، تاکنون مطالعه علمی و مدوتی صورت نگرفته است. در حالی که قرآن و سایر منابع اسلامی، زمینه‌های مناسبی برای انجام چنین مطالعه‌های هستند. هدف اصلی شیوه‌های توصیه شده در قرآن، باری رساندن به انسان، به منظور برخورداری از روح و روان سالم است تا بتواند با توصل به بهترین راه‌های ممکن، با مشکلات مقابله کند و با امید به الطاف بیکران الهی به آرامش نایل آید. نگرش صحیح نسبت مسائل و ناکامی‌ها، موهبتی است که به واسطه آن، آدمی در برخورد با نمونه‌های به ظاهر موزون خلقت، زیبایی و توانایی را در آن‌ها می‌بیند و حتی در زشتی‌ها نیز زیبایی‌ها را جست و جو می‌کند. قرآن کریم با هدف کاهش فشار واردہ بر انسان، در رویارویی با مصایب و حوادث، شیوه‌ها و عملکردۀای را آموزش می‌دهد تا با دستیابی به نتایج مطلوب، امیدواری به آینده‌ای روش را کسب نماید. یکی از زمینه‌هایی که در دیدگاه روان درمانگری اسلامی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، مثبت نگری می‌باشد.^۱ «مثبت نگری» را می‌توان، استفاده کردن از تمامی ظرفیت‌های ذهنی مثبت و نشاط انگیز و امیدوار کننده در زندگی، برای تسلیم نشدن در برابر عوامل منفی ساخته ذهن و احساس‌های یأس‌آور ناشی از دشواری ارتباط با انسان‌ها و رویارویی با طبیعت دانست. به عبارت دیگر، مثبت نگری را می‌توان «خوش‌بینی» نسبت به جهان، انسان، و خود برشمرد.^۲

بررسی آیات قرآن کریم نشان می‌دهد که اغلب تأکیدها بر خوبی‌ها، درستی‌ها و نقاط قوت افراد است و ضعف و کژی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. پروردگار عالم با تأکید به توانایی‌ها و ظرفیت بشر می‌فرماید: «و چون پروردگار تو به فرشتگان گفت: من در زمین جانشینی خواهم گماشت» (بقره: ۳۰)، «پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم، پیش او به سجده درافتید» (حجر: ۲۹)، یا «ما امانت [الهی] و بار تکلیف [را بر آسمانها و زمین و کوهها عرضه کردیم، پس، از برداشتن آن سر باز زندن و از آن هراسناک شدند، و [الى] انسان آن را برداشت» (احزاب: ۷۲)؛ به راستی انسان را در نیکوترين اعتدال آفریدیم» (تین: ۴). ارزش مثبت اندیشه آنگاه معلوم می‌شود که بدانیم امید و نشاط در سایه خوش‌بینی حاصل می‌شود. پیشوایان دین این نکته را در روایات خود تأکید کرده و بزرگان و فقهاء نیز بایی مستقل برای آن گشوده‌اند.^۳ امام علی^۴ می‌فرماید: «خوش گمانی، از بهترین صفات انسانی و پربارترین مواهب الهی است». «خوش‌بینی، مایه آرامش قلب و سلامت دین است».^۵ «خوش‌بینی اندوه را سبک می‌کند»،^۶ «کسی که به مردم خوش گمان باشد، محبت آن‌ها را به سوی خود جلب خواهد کرد».^۷ در کتاب شریف بحار الانوار آمده است: «روزی حضرت عیسیٰ با حواریون از

جایی می‌گذشت. لاشه سگ مردهای را دیدند. هر یک از حواریون از بوی تufن آن اظهار ناراحتی می‌کرد و چیزی می‌گفت. نوبت به حضرت عیسیَ^{۱۰} که رسید، فرمود: «به دندان‌های سفید این سگ توجه کنید که چه قدر براق است».^{۱۱}

این روش برخورد مثبت با موضوعات، آموزشی است به انسان‌ها که همیشه نیمه پر لیوان را ببینند و همه چیز را با نگاهی مثبت و سازنده بنگرنند.^{۱۲} آموزه‌های قرآنی بر این مطلب تأکید دارند که افراد جامعه ایمانی در امور خویش، نه تنها مثبت و شایسته عمل می‌کنند، بلکه درباره سایر افراد دیگر جامعه نیز نگاهی مثبت داشته و اعمال و رفتار آنان را بر امور هنجاری مثبت تفسیر می‌کنند. اسلام بر نرمی تابد که فردی نسبت به دیگری نگرش و بینشی منفی داشته باشد.^{۱۳} آنگاه که قرآن مؤمنان را از بسیاری از گمان‌ها درباره دیگران منع می‌کند، که مراد، گمان سوء است؛ نه گمان خوب (حجرات: ۱۲)؛ زیرا انسان در قرآن به حسن ظن و گمان نیکو، تشویق شده است. (نور: ۱۲) همچنین پیامبر اکرم^{۱۴} می‌فرماید: «خداؤند با نگاهی خوش بینانه با قضایا برخورد کردن را دوست می‌دارد».^{۱۵}

«امید» نیز از جمله مقوله‌های مهم در اسلام می‌باشد. چنان که خداوند همواره انسان را به امیدواری و خوش بین بودن به نظام زندگی دعوت کرده و آینده روش‌نی را برای او ترسیم می‌کند. بر عکس، یأس و نامیدی را بسیار قبیح و زشت شمرده، آن را دومین گناه کبیره قلمداد می‌کند؛ زیرا سبب یأس از لطف، رحمت و اعتقاد نداشتن به قدرت و کرم بی پایان الهی می‌شود. در قرآن کریم آمده است: گفت: چه کسی - جز گمراهان - از رحمت پروردگارش نومید می‌شود؟ (حجر: ۵۶) و «از رحمت خدا نومید مباشید، زیرا جز گروه کافران کسی از رحمت خدا نومید نمی‌شود». (یوسف: ۸۷) یأس و نامیدی از مغفرت خداوند، همچنین سبب جرأت بر جمیع گناهان می‌گردد؛ زیرا فرد بر این باور است که مورد عذاب قرار خواهد گرفت. پس چرا خود را از لذاید و شهوات دنیا محروم نماید.^{۱۶}

مطالعات آینده‌نگر و گذشته‌نگر در مورد مثبت‌نگری و امیدواری، نشان می‌دهد که افراد دارای سبک تبیینی خوش بینانه، به عبارت دیگر، افراد مثبت نگر، در مقایسه با افراد دارای سبک تبیینی بدینانه، کمتر احتمال دارد که به هنگام رویارویی با رویدادهای استرس زای عمدۀ زندگی، به ضعف سلامت جسمانی یا افسردگی و نامیدی دچار شده و یا به خودکشی دست بزنند. همچنین معلوم شده که بین خوش بینی، امید و سلامت، همبستگی معناداری وجود دارد. خوش بینی و امید با شاخص‌های آسیب شناختی روانی فعلی شخص و به طور کلی، با افسردگی موجود در وی به طور خاص، همبستگی منفی دارند. خوش بینی و امید، سلامت جسمی و روانی را، آن گونه که با انواع شاخص‌ها، از جمله سلامت خودگزارشی، پاسخ مثبت به مداخله‌های پزشکی، سلامت ذهنی، خلق مثبت، نیرومندی ایمن شناختی، کنار آمدن

مؤثر (ارزیابی مجدد، حل مسئله، اجتناب از رویدادهای استرس‌زای زندگی، جستجوی حمایت اجتماعی) و رفتار ارتقا دهنده سلامت مشخص شده‌اند، پیش‌بینی می‌کند.^{۱۳}

افراد مثبت‌نگر سالم‌تر و شادترند و دستگاه‌های ایمنی آنان بهتر کار می‌کند. آن‌ها با بهره‌گیری از راهبردهای کنار آمدن مؤثرتر مانند ارزیابی مجدد و مسئله‌گشایی، با تنبیدگی‌های روانی بهتر کنار می‌آیند. همچنین به نحوه فعال از رویدادهای تنبیدگی زای زندگی پرهیز می‌کنند و شبکه‌های حمایت اجتماعی بهتری را پیرامون خود می‌سازند. شبکه‌های زیستی سالم‌تری دارند که آنها را از ابتلای به بیماری حفظ می‌کنند. اگر هم چنین افرادی بیمار شوند، به توصیه‌های پزشکی بهتر عمل می‌کنند. آنان این توصیه‌ها را با الگوهای رفتاری مناسب دنبال می‌کنند که بهبودی را سرعت می‌بخشد. از روی خوش‌بینی اوایل بزرگسالی، می‌توان سطح سلامت جسمانی و روانی افراد را در اواخر دوره بزرگسالی و در فاصله ۳۵ سال پیش‌بینی کرد.^{۱۴}

پیشینه بحث

در تحقیق هو، چنگ و چنگ (۲۰۰۹) بر دانشجویان دانشگاه چینی شاتین در هنگ‌کنگ، ونگ ولیم (۲۰۰۹) بر ۳۳۴ دانش‌آموز دبیرستانی در سنگاپور، آبرتو و جوینر (۲۰۰۸) بر بیماران مزمن انسداد ریوی، وندروldن، گریوینک و دیجکاند (۲۰۰۶) بر قربانیان بلایای طبیعی، ترنزو و پینتو (۲۰۰۳) بر زنان مبتلا به سرطان سینه، همچنین اچت و کهن (۲۰۰۰)، بر بیماران مبتلا به سرطان کلیه و افراد میانسال، موحد (۱۳۸۲) بر دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، مشخص گردید که رابطه مثبت معناداری بین «خوش‌بینی» و «امید به زندگی» وجود دارد.^{۱۵} نتایج تحقیق لی، کهن، ادگار، آندریا و گوگنان (۲۰۰۶) نشان داد، آموزش خوش‌بینی به صورت طرح واقعی سخت زندگی گذشته و تعدیل آن‌ها با تعیین اهداف مثبت برای آینده، بر افزایش خود اثربخشی و امید به زندگی بیماران مبتلا به سرطان سینه و روده بزرگ مؤثر است.^{۱۶} در پژوهش‌هایی که توسط کاترین، بالتر و کوپمن (۲۰۰۱) بر روی بیماران دارای تومور بدخیم صورت گرفت، مشخص گردید بیمارانی که به طور هفتگی در جلسات حمایتی با دستورالعمل‌هایی چون بیان هیجانات و تحریبیات مثبت و آموزش در مورد چگونگی عملکرد تومور شرکت کردند، بهبودی‌های مؤثرتری نسبت به گروه کنترل داشتند و طول مدت زنده ماندن آنان نیز به طور معناداری افزایش یافت.^{۱۷} همچنین یافته‌های پژوهش تراسی (۲۰۰۱)، که به بررسی اثربخشی نوشتن در مورد یک آینده مثبت، بر افزایش خوش‌بینی و سلامت رفتار زنان آلوده به ویروس ایدز پرداخت، نشان می‌دهد که نوشتن در مورد آینده مثبت موجب افزایش خوش‌بینی و امید در افراد گروه آزمایش گردید. نتایج حاکی از آن بود که مداخلات نوشтарی جهت دار آینده‌نگر، یک روش نویدبخش جهت افزایش امید به درمان و کاهش درد،

رنج و بدینی در این بیماران است.^{۱۸} در تحقیقات طولی که به مدت ۱۰ سال متوالی توسط اشپیگل، بلوم و گوتهی (۱۹۹۷) بر بیماران سلطانی انجام گرفت، مشخص گردید که درمان‌های حمایتی همرا با تشویق بیماران برای بیان احساسات مثبت، زمان زنده ماندن این بیماران را به طور قابل توجهی افزایش داده است.^{۱۹} تیلر و براون (۱۹۹۴) هم در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که گرایش و پرداختن به جنبه‌های مثبت وجود خود، با بهداشت روانی و سلامت شخص سازگارتر است.^{۲۰} مطالعات توسط اسدالهی (۱۳۸۶) تأثیر درمان‌های شناختی، با تکیه بر درمان عقلانی - عاطفی الیس و خوش بینی سلیگمن، بر کاهش نامیدی و افسردگی دانش آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر تهران را به شکل معناداری نشان داد.^{۲۱} خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۶) همچنین در تحقیقاتی، تأثیر آموزش مثبت‌نگری به عنوان بخشی از شیوه‌های درمانی بر اساس آموزه‌های دینی بر زندانیان رجایی شهر را مورد بررسی قرار دادند. نتایج این تحقیق نشان داد که شیوه‌های درمانی همزمان با تأکید بر آموزه‌های دینی و آموزش مثبت نگری در تمامی زیر مقیاس‌های سلامت عمومی، به جز زیر مقیاس وسوس اجباری، روابط فردی، ترس مرضی و روان‌پریشی تأثیر معناداری داشته است. مطالعات پیگیرانه نیز نشان داد که پس از گذشت ۹ ماه از آزادی مددجویان بهره‌گیرنده از مداخلات آموزشی، هیچ یک از آنان به مراکز تأدبی در زندان‌ها بازنگشته‌اند و این در حالی است که اعضای گروه کنترل در این مدت حدود ۱۵ درصد بازگشت به زندان داشته‌اند.^{۲۲}

بنا بر آنچه تا کنون بیان شد و با توجه به این که در دنیای لجام گسیخته کنونی، که مادیات همه چیز را تحت الشاعر قرار داده است، عواطف انسانی، احساسات، نوع دوستی به فراموشی سپرده شده، چیزی جز پشتونه معنوی، مثبت اندیشه، امیدواری، تغییر و تحول درونی نمی‌تواند بشر را از این همه نابسامانی، از هم گسیختگی و از هم پاشیدگی‌های روانی نجات دهد (کویلیام، ۲۰۰۸، ۲۰).^{۲۳} به خصوص زنان جامعه که توجه به سلامت جسمانی و روانی آنان بسیار اهمیت بوده و برخورداری از روحیه امیدوار، سرزنش و شاداب می‌تواند تأثیر بسزایی در نحوه کارکرد و فعالیت آنان داشته و به نوبه خود، موجبات شادی نسل بعد را فراهم کند. در این میان، زنان بدون همسر، که علاوه بر به دوش کشیدن باز مسئولیت مردان و تأمین هزینه‌های زندگی، باید نگاه تلح جامعه به خود را متحمل شوند، بیشتر در معرض آسیب بوده و اغلب، دچار سرخوردگی، یاس و نامیدی می‌گردند. از این رو، پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش مثبت نگری با تأکید بر آیات قرآن بر افزایش امید به زندگی زنان بدون همسر صورت گرفته است.

روش

این پژوهش، طرح تحقیق تجربی از نوع پیش آزمون، پس آزمون با گروه کنترل و آزمون پیگیری بوده که در آن، «آموزش مثبت نگری» با تأکید بر آیات قرآن به عنوان «متغیر مستقل»

و «امید به زندگی» به عنوان «متغیر وابسته» در نظر گرفته شد. به گونه‌ای که آموزش، فقط به گروه آزمایش ارائه شد و سپس، تأثیر آن بر افزایش امید به زندگی افراد گروه، از طریق مقایسه گروه آزمایش و گروه کنترل، به کمک روش آماری تحلیل کواریانس یک متغیر مورد بررسی قرار گرفت.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری پژوهش کلیه زنان بدون همسر شهر اهواز بوده، که تحت پوشش سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی* قرار داشتند. از میان همه مراکز تحت نظارت سازمان‌های مذبور، یک مرکز به شیوه تصادفی خوشای انتخاب شد. سپس از همه زنان بدون همسر مراجعه کننده به آن مرکز، آزمون امیدواری میلر به عمل آمد. از میان کسانی که نمره آنها یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین کل نمرات بود، تعداد پنجاه نفر به صورت تصادفی ساده انتخاب، و از طریق همتاسازی نمرات به دو گروه مساوی تقسیم شدند. سپس، یکی از دو گروه به قید قرعه، به عنوان گروه آزمایش و دیگری گروه کنترل در نظر گرفته شد.

ابزارگردآوری اطلاعات

شیوه گردآوری داده‌های مربوط به افراد نمونه از نوع میدانی بود که به منظور جمع آوری آنها از پرسشنامه ۴۸ سؤالی ارزیابی امیدواری میلر استفاده شد. آزمون میلر، از نوع آزمون‌های تشخیصی است که اولین بار برای سنجش امیدواری بیماران قلبی در آمریکا مورد استفاده قرار گرفت تا میزان امیدواری را در آن‌ها نشان دهد.^{۲۵} این آزمون، از نظر هماهنگی عامل‌های پیشنهاد شده برای امیدواری و دقت در انتخاب جنبه‌های مختلف از نظر رفتارهای حاکی از امیدواری، توسط شش نفر از استادان آمریکا مورد بحث و بررسی قرار گرفت و مورد تأیید آنان واقع شد. این آزمون، شامل ۴۸ جنبه از حالت‌های امیدواری و درماندگی می‌باشد که ماده‌های قید شده در آن بر مبنای تظاهرات آشکار یا نهان رفتاری در افراد امیدوار یا نامید برگزیده شده‌اند. در برابر هر جنبه، که نماینده یک نشانه رفتاری است، گزینه‌هایی به شرح زیر قرار دارد:

۱. بسیار مخالف - ۲- مخالف - ۳- بی تفاوت - ۴- موافق - ۵- بسیار موافق.

هر فرد با انتخاب یک گزینه، که در رابطه با او صدق می‌کند، از ۱ تا ۵ امتیاز کسب می‌نماید. جمع امتیاز‌های کسب شده بیانگر امیدواری فرد است. دامنه امتیازات از ۴۸ تا ۲۴۰ متغیر می‌باشد. چنانچه فردی امتیاز ۴۸ را کسب نماید، کاملاً درمانده تلقی می‌شود و نمره ۲۴۰ حداقل امیدواری را نشان می‌دهد. پائزده جمله از پرسشنامه میلر از ماده‌های منفی تشکیل شده که عبارتند از: سوالات شماره ۱۱-۱۳-۱۶-۱۸-۲۵-۲۷-۲۸-۳۱-۳۳-۳۸-۳۴-۳۳-۳۹-۴۴-۴۸-۴۷-۴۶، این شماره‌ها بر عکس نمره می‌گیرند.

اعتبار و پایایی آزمون

میزان پایایی آزمون امیدواری میلر در پژوهش حاضر، به شیوه الگای کرونباخ محاسبه گردید که مقدار 0.91 به دست آمد. برای محاسبه اعتبار آزمون نیز نمره کل پرسش‌نامه، با تمره سوال ملاک، که به طور همزمان توسط آزمودنی‌ها کسب شده بود، همبسته گردید و ضریب اعتبار $p = 0.64$ و $r = 0.01$ به دست آمد.

به دلیل این که در پژوهش حاضر، اعمال متغیر مستقل بر اساس آیات قرآن کریم بوده، بعد از قرائت کامل قرآن، همه آیاتی که به نوعی با موضوع پژوهش مرتبط بودند، استخراج گردید. برای شروع، جلسات مداخله بر اساس آن‌ها در نظر گرفته شدند. به منظور دستیابی به احادیث ائمه معصوم \pm پیرامون مثبت اندیشی، خوش‌بینی و امیدواری، جستجوی موضوعی در برخی کتاب‌های دینی از قبیل نهج البلاغه، صحیفة سجادیه، بحار الانوار و غیره با استفاده از نرم افزارهای قرآن اسلامی صورت گرفت.

گروه کنترل و آزمایش

پس از اجرای پیش آزمون، انتخاب، معادل و جایگزین کردن آزمودنی‌ها بصورت تصادفی در گروه‌های آزمایش و کنترل، آموزش مثبت نگری با تأکید بر آیات قرآن به مدت ۱۰ جلسه، طی دو ماه، به صورت هفت‌های یک جلسه یک ساعت و نیم، به گروه آزمایش ارائه شد. گروه کنترل، هیچ برنامه درمانی دریافت نکرد. تنها در مورد آنان پیش آزمون، پس آزمون و آزمون پیگیری به عمل آمد. فرایند کار جلسات آموزشی، با توجه به تأکید بر آیات قرآن، به این صورت بود که در هر جلسه ابتدا آیات قرآن کریم توسط اعضای گروه قرائت می‌شد. سپس، تکالیف مربوط بررسی و مباحث جدید توسط مدرس آموزش داده شده، افراد براساس آیه‌های مربوط به هر موضوع، تکلیف آن جلسه را تمرین می‌کردند. در پایان جلسه، اعضای گروه خلاصه مطالب آن جلسه را بیان کرده و تکلیف جلسه بعدی تعیین می‌گردید. در انتهای آموزش نیز، پس آزمون از هر دو گروه آزمایش و کنترل به عمل آمد. همچنین برای بررسی اثربخشی آموزش مذکور، آزمون پیگیری یک ماه پس از انجام پس آزمون در مورد دو گروه آزمایش و کنترل به عمل آمد تا نتایج، مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گیرد.

خلاصه جلسات آموزشی

جلسه اول

هدف: آشنایی اعضای گروه با یکدیگر، تشریح اهداف و قوانین گروه، ارائه توضیحاتی پیرامون جلسات آموزشی.

تکلیف: ثبت حالات هیجانی خود پس از احساس نالمیدی.

جلسه دوم

هدف: آشنا کردن افراد با ویژگی‌ها و آثار امید و نالمیدی از منظر قرآن

تکلیف: یادداشت چگونگی تأثیرگذاری آیات قرآنی بر کاهش نالمیدی..

جلسه سوم

هدف: توجه دادن افراد به نقاط قوت خود، با نظر به تأکید خداوند بر توانایی‌های انسان در قرآن کریم.

تکلیف: یادداشت نقاط قوتی که در خود سراغ دارند.

جلسه چهارم

هدف: بیان نقاط قوت خود از دید دیگران.

تکلیف: توانایی‌هایی که در طول هفته به آن دست می‌یابند و افزودن آن به یادداشت خود.

جلسه پنجم

هدف: بیان حداقل ۵ تا ۱۰ تجربه و خاطره مثبت برای اعضای گروه.

تکلیف: ثبت تجربه شیرین خود در هفته اخیر

جلسه ششم

هدف: گوش دادن به تجربیات خوب اعضای گروه، و استخراج ویژگی‌های مثبت و نقاط قوت یکدیگر از آن‌ها.

تکلیف: تمرین تمرکز بر خوبی‌ها و نقاط مثبت چیزهایی که با آن برخورد دارند.

جلسه هفتم

هدف: تعامل نزدیکتر افراد با یکدیگر، از طریق بیان خوبی‌ها و نقاط قوت آن‌ها به طور مستقیم و با نگاه کردن به چشمان یکدیگر.

تکلیف: تمرین توانایی اعتماد به توانمندی‌های خود.

جلسه هشتم

هدف: تهیه لیستی از همه نقاط قوت خود که تاکنون به آن پی‌برده‌اند.

تکلیف: جمع آوری هر ویژگی مثبتی که تاکنون در مورد خود به ان دست یافته‌اند.

جلسه نهم

هدف: اولویت‌بندی نقاط قوت و توانمندی‌ها.

تکلیف: کمک گرفتن از دیگران برای تهیه و اولویت‌بندی لیستی از همه توانمندی‌ها و خوبی‌های خود.

جلسه دهم

هدف: ارائه شواهد و معیارهایی که با ارزش‌ترین و معتبرترین نقاط قوت آنان قابل اتکاء هستند، تمکز بر آیات قرآن در مورد توانایی‌های انسان. تعیین زمان اجرای پس آزمون و آزمون پیگیری، تقدیر و تشکر از اعضاء.

یافته‌های پژوهشی

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار امید به زندگی زنان گروه‌های آزمایش و گواه در مراحل پیش آزمون - پس آزمون و پیگیری

مولفه	گروه	تعداد	پیش آزمون	میانگین	انحراف معیار	پس آزمون	میانگین	انحراف معیار	بیگیری
امید به زندگی	آزمایش	۲۵	۱۱۲/۵۲	۴/۷۵	۱۳۲/۰۴	۶/۲۷	۱۳۰/۲۹	۶/۱۳	۰/۶۱۴
	کنترل	۲۵	۱۱۰/۳۶	۴/۷۳	۱۰۷/۰۴	۴/۸۳	۱۰۶/۸۰	۵/۱۱	

جدول ۲: نتایج تحلیل کوواریانس یک متغیری (آنکوا) روی نمرات (پیش آزمون - پس آزمون) امید به زندگی گروه‌های آزمایش و گواه

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنا داری
امید به زندگی	پیش آزمون	۸/۲۰۴	۱	۸/۲۰۴	۰/۲۵۸	۰/۶۱۴
	گروه	۷۲۷۲/۳۲	۱	۷۲۷۲/۲۲	*۲۲۸/۵۱	۰/۰۰۱
	خطا	۱۴۹۵/۷۱	۴۷	۳۱/۸۲۴		
کل		۷۲۳۸۰۷	۵۰			

جدول ۳: نتایج تحلیل کوواریانس یک متغیری (آنکوا) روی نمرات پس آزمون - پیگیری امید به زندگی گروه‌های آزمایش و گواه

متغیر	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنا داری
امید به زندگی	پیش آزمون	۷۷/۶۵۶	۱	۷۲/۶۵۶	۲/۳۴۸	۰/۱۲۲
	گروه	۶۱۹۸/۶۱۸	۱	۶۱۹۸/۶۱۸	*۲۰۰/۳۱۵	۰/۰۰۱
	خطا	۱۴۵۴/۳۸۴	۴۷	۳۰/۹۴۴		
کل		۷۱۱۰۵	۵۰			

*P = ۰/۰۰۱

نتیجه‌گیری

فرضیه تحقیق در این پژوهش عبارت بود از: آموزش مثبت نگری با تأکید بر آیات قرآن بر افزایش امید به زندگی در زنان بدون همسر مؤثر است.

نتایج به دست آمده از جدول ۲ نشان می‌دهد که بین نمرات پس آزمون در گروه آزمایش و کنترل تفاوت معنا دار وجود دارد. به این ترتیب، فرضیه تحقیق در سطح معناداری $\alpha = 0/05$ تأیید می‌گردد. نتیجه به دست آمده از تحقیق حاضر، با نتایج تحقیقات هو و همکاران (۲۰۰۹)،^{۳۱} وانگ و لیم (۲۰۰۹)،^{۳۲} آلبرتو و جوینر (۲۰۰۸)،^{۳۳} لی و همکاران (۲۰۰۶)،^{۳۴} کاتریت و همکاران (۲۰۰۱)،^{۳۵} تراسی (۲۰۰۱)،^{۳۶} اشپیگل و همکاران (۱۹۹۷)،^{۳۷} اسدالهی (۱۳۸۶)،^{۳۸} خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۶)،^{۳۹} موحد (۱۳۸۲)،^{۴۰} همسو بوده است.

نظر به این که، جامعه پژوهش، زنان بدون همسر بوده، که دو واقعیت تلح طلاق و یا مرگ همسر بر زندگی آن‌ها سایه افکنده و سختی‌های نشأت گرفته از آن، منجر به نالمیدی و یأس بر آن‌ها شده، آموزش مثبت نگری با تأکید بر آیات قرآن به زنان کمک می‌کند تا از طریق اندیشیدین در معانی و مضامین آیات، علاوه بر تقویت خوشبینی به الطاف پروردگار و توکل به او، با شناسایی نقاط قوت و توانمندی‌های خویش، بتواند امیدواری بیشتری کسب نمایند. و بر این اساس، چشم انداز خوش بینانه‌تری از آینده خود داشته باشند. دیدن آینده‌ای روشن می‌تواند قدرت تحمل مشکلات را در زنان افزایش داده و تلاش آن‌ها را برای دستیابی به اهداف، مضاعف نماید. بیان تجارب «مثبت» و «خوب» خود و دریافت بازخورد سایر اعضای گروه، از قوی‌ترین مراحل روش مثبت نگری در شناخت توانایی‌های قابل اتکاست. بخشی از قدرت شناخت توانایی‌ها ناشی از توجه افراد به روند شکل‌گیری ساختارهای فکری فرد و نقش‌های خاصی است که به تبع چنین ساختاری می‌باشد در امور اجتماعی ایفا کند.

توجه به نقاط قوت و تجارب خوب و شیرین گذشته، احتمال بروز برداشت‌های شخصی مثبت‌تر را از خویش افزایش می‌دهد. همین امر موجب می‌شود که افراد قادر به پذیرش مسئولیت بیشتر در قبال اعتبار و ارزش خود شوند و به درک کامل و بهتری از خویشتن نایل آیند. شیوه مثبت نگری با تأکید بر آیات قرآن به گونه‌ای است که سبب می‌شود فرد وضعیت خود را با برداشت‌های شخصی مثبت‌تر تشریح کند. به ویژه زمانی که از فرد خواسته می‌شود اعتبار هریک از نقاط قوت خویش را با ارائه دو معیار به اثبات برساند؛ اولین معیار عبارت است از: ارائه شواهدی دال بر وجود شباهت‌ها و همانندی‌ها؛ از فرد خواسته می‌شود تا حداقل سه تجربه خوب خود را ذکر کند که در آن‌ها نقاط قوت مورد بحث، عامل اساسی بروز آن حادثه خوب بوده است. دومین معیار این است که شخص به روشی بتواند علت رجحان شخصی را برای استفاده از آن نقاط قوت خاص در آن شرایط و حوادث ذکر کند. وقتی افراد گروه به بررسی تعدادی از حوادث مشابه و تجارب خوب خود می‌پردازنند و قدرت بیان و توحیه این تجارب را پیدا می‌کنند؛ (یعنی می‌توانند برداشت‌های شخصی خود را از خویشتن تبیین کنند و علت تمایز این تجارب از تجربه‌های دیگر را توجیه کنند)، همگام با افزایش تعداد تجارب خوب، نظام برداشت‌های شخصی آنان گسترش و تعمیم می‌پابند. از این پس، قادر به توصیف و تشریح خویشتن به گونه‌ای مثبت‌تر خواهد بود. آیات قرآن نیز با تأکید بیشتر بر توانایی‌ها و استعدادهای انسان، افراد را در این زمینه یاری می‌کند. غباری بناب (۱۳۸۸) معتقد است: خواندن قرآن و تدبیر در آیات آن، نه تنها معنویت افراد را بالا می‌برد، بلکه در زندگی به انسان کمک می‌کند که خود را بهتر بشناسد. قرآن کریم با تأکیدی که بر مثبت اندیشه‌ی دارد، از جهات مختلف بر روی حالات روحی و روانی انسان تأثیر می‌گذارد.^{۴۶} تیلر و همکاران (۲۰۰۰)

در این زمینه بیان می‌کنند که، اگر ادراکات عادی انسان با یک مفهوم مثبت از خود و از کنترل شخصی و یک دیدگاه خوشبینانه، حتی کاذب در مورد آینده همراه شود، نه تنها در اداره جزر و مد زندگی، بلکه در کنارآمدن با حوادث بسیار استرس را و تهدید کننده زندگی، مانند مرگ همسر و طلاق، به افراد کمک می‌کند.^{۳۷} سلیگمن (۱۹۹۸) نیز معتقد است: آموختن این که پس از هر شکست، چگونه مسیر افکار خود را به سمت خوش بینی سوق دهیم، مهارتی دائمی به ما می‌دهد که بتوان بر افسردگی و نالمیدی غلبه نماییم. همچنین ما را یاری می‌کند که از سلامت بیشتری برخوردار باشیم. این مهارت در حل مشکلات، غلبه بر یأس و نالمیدی، بهبود بیماری‌ها، سلامت روانی و جسمانی انسان مؤثر است.^{۳۸} سلیگمن بر این باور است، که می‌توان خوش بینی را یاد گرفت. سطح خوش بینی عمیقاً می‌تواند انفاقی را که می‌خواهد رخ نماید، تغییر دهد. وی خوش بینی را ابزاری می‌داند که به فرد کمک نموده تا به اهداف از پیش تعیین شده خود برسد. زمانی که خوش بینی آموخته شده، با یک تعهد احیاء شده به عام، همرا شود، افسردگی فraigیر، یأس و بوچی به سراغ ما می‌آید.^{۳۹} پیترسن (۲۰۰۰) نیز بیان می‌دارد که خوش بینی با خلق مثبت و اخلاق خوب رابطه دارد. خوش بینی با پشتکار، شهرت عمومی، موفقیت تحصیلی، ورزشی، نظامی، شغلی، سیاسی و خانوادگی، سلامت و حتی طول عمر و فقدان ضربه‌های عاطلفی رابطه مثبت نشان داده است.

پیشنهادات کاربردی:

با توجه به یافته‌های حاصل از این پژوهش، پیشنهاد می‌شود:

۱. کارگاه‌های آموزش مثبت نگری برای مشاوران و مددکاران اجتماعی شاغل در سازمان‌های حمایتی، برگزار گردد تا آنان با شیوه‌های آموزشی، آشنا گشته و برای زنان بدون همسر تحت پوشش این سازمان‌ها به کار گیرند.
۲. آموزش مثبت‌نگری برای دختران زنان بدون همسر، به خصوص دختران طلاق، به کار گرفته شود؛ زیرا آنان با الگوگیری از مادران خود، ممکن است احساس نفرت و بدینه نسبت به جنس مخالف پیدا کنند و در ازدواج با مشکل مواجه گردند.
۳. به دلیل این که آموزش مثبت نگری یک شیوه درمانی نوین، در حوزه روانشناسی می‌باشد، توصیه می‌شود تأثیر کاربرد آن در جوامع دیگر از جمله افراد بازنشسته، کارمندان، زندانیان و غیره مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد. در نهایت، پیشنهاد می‌شود که آموزش مثبت‌نگری از طریق وسایل ارتباط جمعی به همگان، مورد بررسی قرار گیرد؛ زیرا به نظر می‌رسد همه مردم به داشتن نگاهی بهتر به خود و اطرافیانشان نیازمندند.

پیوشت‌ها

۱. محمد خدایاری فرد، کاربرد مثبت نگری در روان درمانگری با تأکید بر دیدگاه اسلامی، مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی، سال پنجم، شماره ۱: ص ۱۴۰-۱۶۴.
۲. عبدالله اسلامی، «تعريف مثبت اندیشه»، دلایل مثبت، ش ۱۰، ص ۱۰ و ۱۱.
۳. منصور اشرفی، «خوش بینی و درک خوبی‌ها»، مکتب اسلام، ش ۱، ص ۲۱-۲۳.
۴. عبدالواحدین محمد تمیمی امدی، غرر الحکم و درالکام، ترجمه سید هاشم رسولی محلاتی، ج ۳، ص ۳۸۸.
۵. همان، ج ۵، ص ۴۴۲.
۶. همان، ج ۳، ص ۳۸۵.
۷. همان، ج ۵، ص ۳۷۹.
۸. بخار الانوار، ج ۱۴، ص ۳۲۷.
۹. رضا فانی، «جزا برخی نیمه خالی لیوان را می‌بینند»، دلایل مثبت، ش ۱۰، ص ۲۶ و ۲۷.
۱۰. محمدرضا ثابتی، راه و رسم زندگی «مثبت نگری»، نشریه دلایل مثبت، شماره ۰۱: ص ۵۱-۶۱.
۱۱. این ای جمهور احسانی، عوامل اللائی، ج ۱، ص ۲۹۱، ح ۵۵۱.
۱۲. عرب توکنده، رحمت الله (۱۳۸۲)، کلید سعادت، ص ۳۲.
۱۳. کار، آن، روان‌شناسی مثبت علم شادمانی و نیروهای انسانی، ترجمه حسن پاشا شریفی، جعفر نجفی زند، ص ۲۵۸.
۱۴. Snyder, C. R. & Lopez, J., *Handbook of positive psychology*, p.185
۱۵. احمد موحد، بررسی رابطه علی بین نگرش‌های مذهبی، خوش بینی، سلامت روانی و سلامت جسمانی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز.
۱۶. Lee, V., et al., Meaning-making intervention during breast or colorectal cancer treatment improves self-esteem, optimism, and self-efficacy. *Social Science & Medicine*, V.62, Is. 12, P.3133-3145.
۱۷. Cathrine, C. L., et al., Supportive expressive group therapy and distress in patient with metastatic breast cancer. *Journal of Medical psychology* vol. 122, No.1, pp.52-57.
۱۸. Tracy, M, Effect of future writing and optimism on health behavioral medicine, 43,20-37
۱۹. Spiegel, D., Bloom, J. R. & Gottheil, E, Family environment as of predictor of adjustment to metastatic breast carcinoma, *Journal of psychology*, 103, 102-105
۲۰. Taylor, S. & Brown, J, Positive illusions and well-being revisited: separating fact from fiction. *Psychological Bulletin* 116: 7-21
۲۱. طبیه نیکرو، بررسی اثر بخشی گشالت درمانی بر افزایش امید به زندگی و عزت نفس زنان بازنشسته آموزش و پژوهش شهرستان بهبهان، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات اهواز.
۲۲. محمد خدایاری فرد و دیگران، روان درمانگری و توابع‌بخشی زندانیان و بررسی اثربخشی آن در زندان رجایی شهر، ص ۴۵-۴۲.
۲۳. Quilliam
۲۴. مثبت اندیشه و مثبت گرایی، ترجمه فریده برآتی سده و افسانه صادقی، ص ۱۸.
۲۵. Miller, J. F. & Powers, M Development of an instrument to measure hope. *Nursing Cousins Research*, V.37, p.38.
۲۶. Ho, M. Y., Cheung F. M., & Cheung, S.F, *The role of meaning in life and optimism in promoting well-being*. The Chinese University of Hong Kong: Shatin, University of Macau, China.
۲۷. Wong, S. & Lim, T, Hope versus optimism in Singaporean adolescent: Contribution to depression and life satisfaction. *Psychological Studies Academic Group, National Institute of Education, Nan Yang Technological University, 1 Nan Yang Walk, Singapore 637616, Republic of Singapore*.
۲۸. Alberto, J. & Joyner, B, Hope, optimism, and self-care among Better Breathers Support Group members with chronic obstructive pulmonary disease. *Applied Nursing Research*, V.21, I.4, p.212-217.
۲۹. Lee, V., et al., Meaning-making intervention during breast or colorectal cancer treatment improves self-esteem, optimism, and self-efficacy. *Social Science & Medicine*, V.62, Is. 12, P.3133-3145.
۳۰. Cathrine, C. L., et al., Supportive expressive group therapy and distress in patient with metastatic breast cancer. *Journal of Medical psychology* vol. 122, No.1, pp.52-57.
۳۱. Tracy, M, Effect of future writing and optimism on health behavioral medicine, 43,20-37.
۳۲. Spiegel, D., et al., Family environment as of predictor of adjustment to metastatic breast carcinoma, *Journal of psychology*, 103, 102-105.
۳۳. ر.ک: حسین اسدالهی، بررسی تأثیر درمان‌های شناختی، با تکیه بر درمان عقلانی-عاطفی الیس و خوش بینی سلیگمن، بر کاهش ناملمدی و افسردگی دانش آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر تهران.
۳۴. محمد خدایاری فرد، «روان درمانگری و توابع‌بخشی زندانیان و بررسی اثربخشی آن در زندان رجایی شهر»، روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، ص ۴۵-۴۲.
۳۵. احمد موحد، بررسی رابطه علی بین نگرش‌های مذهبی، خوش بینی، سلامت روانی و سلامت جسمانی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز.
۳۶. ر.ک: باقر غباری بناب، مشاوره و روان درمانگری را رویکرد منوبت.
۳۷. Taylor, S., et al., Psychological resources, Positive illusions and health, *American Psychologists* 55: 99-109.
۳۸. ر.ک: مارتین سلیگمن، خوش بینی آموخته‌شده، ترجمه قربانی خدایی.
۳۹. Peterson, C. & Seligman, M, Values in Action (VIA) classification of strengths <http://www.positivepsychology.org/taxonomy.htm>

منابع

- احسائی، این ای جمهور، عوایلی اللئالی، قم، سیدالشهداء، ۱۴۰۳.
- اسلامی، عبدالله، «تعریف مثبت اندیشی»، دلتای مثبت، ش. ۱۰، ۱۳۸۷، ص. ۱۰ و ۱۱.
- اشرفی، منصور، «خوش بینی و درک خوبی‌ها»، مکتب اسلام، ش. ۱، ۱۳۸۷، ص. ۲۱-۲۳.
- تمیحی آمدی، عبدالواحدین محمد، غیرالحکم و دررالکلم، ترجمه سیدهاده‌رسولی محلاتی تهران، نشر دفتر فرهنگ، ۱۰۵ق.
- ثابتی، محمدرضا، راه و رسم زندگی (مثبت نگری)، دلتای مثبت، ش. ۱۰، ۱۳۸۷، ص. ۶۱-۵۱.
- خدایاری فرد، محمد، «کاربرد مثبت نگری در روان درمانگری با تأکید بر دیدگاه اسلامی»، روان‌شناسی و علوم تربیتی، سال پنجم، ش. ۱، ۱۳۷۹، ص. ۱۶۴-۱۴۰.
- خدایاری فرد، محمد، و دیگران، روان درمانگری و توابخشی زندانیان و بررسی اثربخشی آن در زندان رجای شهر، روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، تحقیق و پژوهش به سفارش شورای برنامه ریزی و مدیریت بهداشت روان و اصلاح رفتار زندانیان اداره کل سازمان زندان‌های استان تهران، سال دوازدهم، ۱۳۸۶، ص. ۴۵-۲۲.
- سلیمان، مارتین، خوش بینی آموخته شده، ترجمه قربانعلی خدایاری، تهران، چنان، ۱۳۸۶.
- عرب نوکندی، رحمت الله، کلید سعادت، قم، عصر رسانه، ۱۳۸۲.
- غباری بناب، باقر، مشاوره و روان درمانگری با رویکرد معنویت، تهران، آواران، ۱۳۸۸.
- فانی، رضا، «چرا برخی نیمه خالی لیوان را می‌بینند»، دلتای مثبت، ش. ۱۰، ۱۳۸۷، ص. ۲۶ و ۲۷.
- کوبیلام، سوزان، مثبت اندیشی و مثبت گرایی، ترجمه فریده براتی سده و افسانه صادقی، تهران، رشد، ۲۰۰۳.
- کار، آلن، روان‌شناسی مثبت علم شادمانی و نبیروهای انسانی، ترجمه حسن پاشا سرفی، جعفر نجفی زند، تهران، سخن، ۱۳۸۵.
- مجلسی، محمدقابو، بخاران‌نوار، ترجمه خسروی، تهران، المکتبه الاسلامیه، ۱۴۰۳.
- موحد، احمد، بررسی رابطه علی بین نگرش‌های مذهبی، خوش بینی، سلامت روانی و سلامت جسمانی دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۸۲.
- نیکرور، طبیه، بررسی اثربخشی گشالت درمانی بر افزایش امید به زندگی و عزت نفس زنان بازنشسته آموزش و پرورش شهرستان بهبهان، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات اهواز، ۱۳۸۷.
- Achat, H., & Cohen, L, optimism and depression as prediction of physical and mental health functioning: the Normative Aging Study. *Ann be have med* vol. 22, 2000, p.127-130.
- Alberto, J. & Joyner, B, Hope, optimism, and self-care among Better Breathers Support Group members with chronic obstructive pulmonary disease. *Applied Nursing Research*, 2008, V21, I.4 , p.212-217.
- Cathrine, C. L., Butler, J. R. & Koopman, L, Supportive expressive group therapy and distress in patient with metastatic breast cancer. *Journal of Medical psychology*, 2001, v.122, N.1, p.52-57.
- Ho, M. Y., et al, *The role of meaning in life and optimism in promoting well-being*. The Chinese University of Hong Kong: Shatin, University of Macau, China, 2009.
- Lee, V., Cohen, S. R., et al, Meaning-making intervention during breast or colorectal cancer treatment improves self-esteem, optimism, and self-efficacy. *Social Science & Medicine*, 2006, V.62, Is12, P.3133-3145.
- Miller, J. F. & Powers, M, Development of an instrument to measure hope . *Nursing Cousins Research*, V.37, 1988.
- Peterson, C. & Seligman, M, *Values in Action (VIA) classification of strengths*. <http://www.positivepsychology.org/taxonomy.htm>, 2001.
- Peterson, The future of optimism. American Psychologists, V.55, 2000, p.44-55.
- Scheier, M., Carver, C. & Bridges, M, Optimism, pessimism and psychological well-being. In E. Chang (ed.), optimism and pessimism: Theory, Research and Practice. Washington, DC: American Psychology Association, 2000.
- Snyder, C. R, Handbook of Hope. Orlando FL: Academic Press, 2000.
- Snyder, C. R. & Lopez, J, Handbook of positive psychology. New York: Oxford University Press, 2002.
- Spiegel, D., Bloom, J. R. & Gotthehi, E, Family environment as of predictor of adjustment to metastatic breast carcinoma, *Journal of psychology*, V.103, 1997, V.102-105.

- Taylor, S. and Brown, J, Positive illusions and well-being revisited: separating fact from fiction. *Psychological Bulletin*, 1994, V.116, p.7-21.
- Taylor, S., Kemeny, M., etal., Psychological resources, Positive illusions and health. *American Psychologists*, V.55, 2000, p.99-109.
- Taylor, S., Dickerson, S. & Cousino Klein, L, Toward a biology of social support. In C. R. Snyder and S. Lopez, (eds), *Handbook of Positive Psychology*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Tracy, M, Effect of future writing and optimism on health behavioral medicine, V.43, 2001, p.20-37.
- Trunzo, JJ. & Pinto, B M, Social support as a mediator of optimism and distress in breast Cancer Survivors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, V.71, 2003 , p.805-811.
- Vandervelden, R. J., Grievink, K, L., & dijkand, D, The association between dispositional optimism and mental health problems among disaster victims and comparsion group: A prospective study. *Journal of affective disorders*, 2006.
- Wong, S. & Lim ,T, Hope versus optimism in Singaporean adolescent: Contribution to depression and life satisfaction. Psychological Studies Academic Group, National Institute of Education, Nan Yang Technological University, 1 Nan Yang Walk, Singapore 637616, Republic of Singapore, 2009.